

BİBLİYOGRAFYA

- 1 Ahmet Vefik Paşa Münasebatı durub-u emsali Osmaniye
- 2 Şinasi Durubu emsali Osmaniye
- 3 Ebüzziya Tefvik Durubu emsali Osmaniye 1885
- 4 Teke Zade M. Said Durubu emsali Osmaniye 1894
- 5 Azarbeycan Edebiyat Cemiyeti Atalar Sözleri
- 6 Sadi Kırımlı ve Selim Nüzhet Gerçek Ata Sözleri 1939
- 7 Sait Uğur -İçel Folkloru
- 8 Ahmet Rıza Türk Ata Sözleri - Çankırı 1933
- 9 Ömer Asım Aksoy Gaziantep ağzı - İstanbul 1945
- 10 Hamit Z. Koşay Ankara Budun Bilgisi - Ankara 1935
- 11 Hamit Z. Koşay Türkiye Türk Dügünleri 1944
- 12 Bilal Aziz Yanıkoğlu Trabzon ve havalisinden derlenmiş Folklor malzemesi 1942
- 13 Fehmi Çaylı Ilgın folkloru Konya 1945
- 14 A. Dehri Dilçin Edebiyatımızda Atasözleri - İstanbul 1945
- 15 Velet İzbudak Atasözleri - İstanbul 1936
- 16 Leyla Pekdeğer Türkische Sprichwörter
- 17 Şakir Sabır Zabıt Irak Türkleri ağzında Atasözü - Bağdat 1962
- 18 Kerim Yunt Ağaç üzerine doğru ve özlü sözler Ankara 1955
- 19 Ferudun Fazıl Tülbentçi Atasözleri 1956
- 20 Cahit Öztelli Atasözleri Bibliyografyası
{Türk Folklor Araştırmaları Dergisi S. 134)
Türk Atasözleri 1962
- 21 Mustafa Nihat Özön
- 22 Denizli Halkevi Neşriyatından İnanç adlı derginin 1937 yılı 10 ve 12. sayıları.
- 23 Adana Halkevi neşriyatından Görüşler adlı derginin 1941 yılı 32 - 42. sayıları.
- 24 İsparta Halkevi neşriyatından Ün adlı derginin 84 - 86. sayıları
- 25 Çorum Halkevi neşriyatından Çorumlu adlı derginin 2 ve 12. sayıları
- 26 Türk folklor araştırmaları adlı derginin 73 - 77. sayıları.
- 27 Osman Sümer'in Türk Atasözleri isimli henüz basılmamış eseri.
- 28 IGOM NEWS December 1964 Vol. 17 No. 6
- 29 Prof. Dr. Sadi Irmak Türk Yurdu mecmuası sayı: 3

Bu naziz eserimi, Türk ve Macar halkının şerefli müşterek mazisindeki yadigarları bulup ortaya koymak için yaptığı kazılarda, yakıcı sığağa ve fırtınalara aldırmadan büyük gayret gösteren babamın aziz hatrasına ithaf ediyorum. Sonunda onun maruz kaldığı anlayışsızlık ölümünü tacil etti ve bütünü ruhu ile bağlı olduğu eserini tamamlama ümidi gö"vdesinden kırıldı.

Prof. CEZA FEHER (4. VIII. 1890-10. IV. 1955) DOĞUMUNUN 75 ve ölümünün 10. YILDÖNÜMÜ ANDACI

Yazan: Dr. Geza Feher Jr. Macarcadan çeviren: Dr. Hamit Z. Koşay

Macaristan'daki Türk Kuyumculuk yadigarları, Balkanlardaki Kuyumculuğa Türk Tesiri

ÖNSÖZ

Macaristan'da şimdiye kadar Türk çağına ait işe elverir kazılar sayısı az olduğu için, Türk sanat kollarının bize kadar ulaşan yadigarlarını biçim, bezek ve teknik bakımlarından incelemek için yurdumuzdaki müze koleksiyonlarına müracaat başta gelir. Bu yolda bir çalışma, türkçe kaynaklarda da sanat tarihi ile ilgili malzeme mahdut olduğu için, ayrı önem taşır.

Beş yüz yıl Türk işgali altında kalan Balkan memleketlerinde Türk küçük sanatları, işleyiş tarzları geçen yüzyılın yetmişinci senelerine kadar gelişmişti. Bugün de etnografya malzemelerinde Türk tesiri süre gelmektedir.¹

Buna karşılık Macaristan'da fatihlerin sanatı nispeten daha aşağı seviyede kalmıştır; Türk işgalinin sonlarına doğru Macaristan'ı ziyaret eden Evliya Çelebi'ye göre eyalet merkezi olan Budin'de bile pek az sanatkar vardı.² Şu halde bu konuda daha açık bir fikir edinebilmek için **XVI. -XVII.** yüzyıllardan kalan Macaristan'daki buluntuları, zikri geçen Balkan

memleketlerindeki benzeri yadigarlar ile kıyaslama gerekir.³

Türk el sanatlarının incelenmesi ve dolayısıyla bunun Macar halk sanatının gelişmesine yaptığı tesirlerin açıklanması sırasında çeşitli sanat kollarında, mesela Bakırcılıkta, Kuyumculukta işgal olunan ülkede asıl Türklerin ne derece payları olduğu, gereği gibi açıklanamamıştır. Bu sanatların icrasında, sanat bilgisi yanında, ham malzemenin de uzaktan getirilmesi zarureti vardı. Kuzeydeki yukarı Macaristan madenlerinden, Güneydeki Sır-

1 Buna dair etraflı açıklama için bakınız:

ljj. Feher G. A pecesi yanus Pannonivs Muzeum török emlekei = Beç'deki Pannonius Müzesi Türk yadigarları (Janus Pannonius Muzeum Evkönyve **1959**) **103. 124**

2 *Fekete L.* Budapeşte törökkorban = Türk çağında Budapeşte (Budapeşt Törtene III. **1944**) **123.**

3 Bunun önemine geçen yıllarda, bilhassa Bulgaristan ve Türkiye münasebetleri bakımından dikkati çekmeğe çalıştım. Araştırmalarımızın Yo goslavya ve Romanya ya de teşmili gerekir,

bistan ve Bosna madenlerinden ham malzemenin sağlanması ve nakli gücü. ⁴ Bu sebeple XVI. -XVII. yüzyıllarda Türk bakır kaplarının hepsi Macaristan'a ticaret yoluyla ulaşmıştır. Ancak, Budin kale-sinde "Kazancılar Yolu" adının vesikalar-da kaldığına bakılarak, fatihlerin mutfak eşyası ihtiyaçlarını kısmen yerli sanatkar-lardan sağladıklarına hükümlenabilir.⁵

Kuyumculuk gümüş işçiliği, gün-delik ihtiyaçları karşılayan bakırcılığa kıyasla, cüzi ham malzemeye lüzum göster-diği ve daha çok lüks eşyaya hasredildiği için bu sanat şubesine gerekli malzeme-nin nakli büyük masrafı gerektirmez. *Hen-rik Horvath'a* göre Budin'de bütün Türk işgali müddetince gümüş işçiliği gelişmiş olmalıdır. ⁷ 1732 yılındaki genel kayıtlara göre Budin'de "Katolik Ratz" (Sırp) lar-dan bazı ihtiyarlar gümüş işçiliğini Tür-kerden öğrenirler, genç neslin ustaları da ihtiyarlar idi. ⁸ *Iştavan Genthon* da işgalden sonra Peşte-Budin'de tekrar canlanan ku-yumculukta Türk tesirinin önemine işaret etmektedir. ⁹ Ancak bu Türk karakterini taşıyan kuyumculuk uzun sürmeden unu-tulup gitmektedir. ¹⁰

Şimdiye kadar, Macaristan'daki işgal sırasında kesin şekilde Türk mamulü oldu-ğuna emin bulunduğumuz tek bir gümüş kap gösteremiyoruz. Henüz kazılarda da Türk gümüş imalathaneleri kalıntılarına rastlanmamıştır. Eski araştırmacılar, Macar Milli Müzesi koleksiyonları arasında bulu-nan ve envanter defterlerinde, yığın halin-de olan "Güney Slav", "Sırp" işaretli eserleri, yahut buluntu yeri "Güney Ma-caristan" olarak gösterilen yassı gümüş kaplan, işgal çağı şark eseri olarak belirt-mekte iseler de daha yakın bir tariften kaçınılmaktadırlar. ¹¹ Halbuki kilden veba-kırdan yapılan eşya da bu tereddüde rast-lanamaz : Onlar hazırlandıkları yer ve çağından sarfinazar, taşıdıkları açık ka-rakter dolayısıyla "Türk testisi", "Türk tabağı" "Türk piposu" ve diğer ifadelerle açıkça gösterilmişlerdir. Zikri geçen gü-müş eserler menşeyini belirtme hususundaki

kararsızlık, şekilce tam olarak Türk karek-terini taşımadıklarından ve süslerinin vah-det göstermeyişinden ileri gelmektedir. ¹² Balkanlardan ve güney Macaristan'dan gelen gümüş eserlerin herhangi biri, yu-

4 *Fekete L.* Yukarıda zikredilen eseri. 225. Braşso çevresindeki ve *Z,alatna* madenlerinde kaydı değer olmadığı için, her halde Türkler asil madenleri Erdil'den sağlanmışlardır. Bakınız:

Fekete L. -Kaldily- Nagy «Rechnungsbücher Tür-kischer Finanzstellen in Buda (Ofen) 150 - 1580 Bpest. 1962 / 737» tabiatıyla ganimet olarak alınan asil madenler de kuyumculukta ham malzeme ola-rak kullanılmış olabilir.

5 *Fekete L. z. g. e. 83 Litke A.* Türk hakimiyeti çağında Budapeşte 1908.33

6 Yerli Türk bakırcılık san'atı bulunduğu-na delil: Estergondaki *Balassa Balint* Müzesinin zengin malzemesi arasında ki bakır sahanlar arasında, dibi dökülerek değil döğülerek yapılanlar vardır. Türk çağının zarif eserleri yanında bu adı mutfak eşya-sının dışardan ithal edildiği düşünülmez.

7 *Horvath H: Hódoltság es Felszabadítás a müves-zettörtenelemben* = Sanat tarihinde metbuluk ve öz-gürlük çağı (Tanulmányok Budapeşte Multjabol V. 1936 / 108.)

8 *Illes J.:* Magyarorszagi Ötvösök 1732 ben= 1732 de Macaristandaki kuyumcular (Archaeologiai Ertesitő **XXIII.** 1904.391); *Horvath H. Szentpeteri Jozsef* pesti ötvösmester, Budapeşt Regisegei **XII.** 1937.200; *Pataky Denesne A.* Pesrt-Budai ötvösseg a XVII. szazadban (Budapeşte kiliseleri hazine dai-relerine istinaden) Budapeşt Regisegei **XIX.** 1959. 221; *Fekete I.-Kaldily-Nagy Gy. z. e. 737.*

9 Budapeşt Törtene 111. = Budapeşte tarihi 111. Budapeşt Türk çağında Bpest 1944. Zeyl. San'atlar 1. *Genthon I. Török Müemlekek* = Türk yadigarları 316.

10 *Illesy J. z. e. 391* Buda şehir meclisinin, 1732 tarihli hükümet kararnameyi vesilesiyle verdiği ce-vapta «Kuyumculuğun çok fena durumda olduğu ve Kuyumcuların geçimi için bağıcılık ve çiftliği tercih ettikleri» belirtilmektedir.

11 *Pulszky K. Radisics : A* ötvösseg remekei... = Macar tarihi kuyumculuk sergisinde kuyumculuk şaheserleri. Bpest 75-76 (Budapeşt törtene 111. Budapeşte török korban. B. Pest 1944. Zeyl sanat' lar 2. *Baranyne Oberschall M.* Bezeme sanatları 364-365.

12 Halis Türk çiçek bezekleri, dolayısıyla ara-besk eserlerden aykırı düşen taslar hakkında bakı-nız: *Somogy A ; Geç Bizans-Balkan gümüş tasları* adlı etüdü (Müveszettörtene 111. Ertesitő **IV. 1956. 285-289.**

karda zikri geçen Balkanlı ustaların veya onlara hocalık eden Türklerin işi olabilir.

Budapeşte Macar Milli Müzesinde ve Sofya'daki Bulgar Arkeoloji Müzesinde XVI. yüzyıldan kalan yassı, yarı küre şeklinde doğu zevkine göre bezekli hayli gümüş tas bulunmaktadır. Halen bir kısmı arkeolojik eser olarak teşhir edilen bu kapların çoğu koleksiyonlara hibe yolu ile katılmışlardır.

Bu tas ve fincanlar çeşitli olup, içlerin-

de arabesk motifleri ile geç orta çağın kuyumculuk eserleri bilhassa dikkata şayandır. Macaristan ve Bulgaristan'daki koleksiyonlar aynı nitelikte oldukları için müşterek mukayese ile araştırma zaruridir.

Bu eserlerin teker teker üslup tenkidi usulu ile aşağıda incelemesinden önce, Türk kuyumculuk sanat yadigarlarını tanımamız gerekir. Bu hususta ilk önce, Macaristan'da Osmanlı-Türk sanat eseri karakterini haiz olduğu kesin olarak bilinenleri ele alacağız.

MACARISTANDA TÜRK KUYUMCULUK YADİGARLARI

1929 da Eğri kalesini kazarken *Vidor Pataki* süslü kapaklı bir kupa buldu. Resim I ve il. Bunun Osmanlı-Türk işçiliğinin yüksek bir eseri olduğu şüphesizdir.¹³

Eğri gümüş kupasının üzerinde, yapan ve yapıldığı tarihe delalet edecek herhangi bir işaret yoktur. Bu sanat eseri yapıldığı yere hükmettirecek bir hususi vasıf ve damga da taşıyor. Halbuki kapaklı kupa Osmanlı-Türk halk sanatlarında sevile-

rek kullanılan bir tipte olduğunu göstermektedir. Bu kap çeşitli maddelerden, çeşitli biçimlerde yapılır. Türk halk sanatları eserinde *H. Z. Koşay* bunun kapaklı ve kapaksız bakırdan yapılmış ve Eğri'deki gümüş kupaya benzeyen örneklerini göstermiştir.¹⁵ Bu mukayese eski biçimlerin Türkiye'de bugün de yaşadığına delildir. British Museum'da XVI. yüzyıl Osmanlı-Türk porselen kupasını¹⁶ ve Budin kalesi Türk çağı buluntuları arasında, bakırdan bir kupa kapağı tanıyoruz.¹⁷

Birincinin gövde biçimi ve sapının şekli Eğri kupasının aynı, ikincinin kapak süsleri yakın benzeridir. Kale buluntusu daha mütevazı talebi karşıladığı için, tacı nispeten basit, tepesinde ise madalyon yerine ufak noktalı kalemkari süsler bulunmaktadır.

Türk çağının sık rastlanan özelliklerinden biri, aynı tipteki kapları çeşitli malzemen ve çeşitli işçilikle imal etmiş olmalarıdır. *Lajos Fekete* eserinde¹⁸ Budin'li Ali Çelebi "havayıcı beytiyesi" arasında

13 Bakanızı: *Ijy. Feher G.* VI. Türk Tarih kongresi Ankara 1961 Ekim 25 maruzesi «Macaristanın Türk hakimiyeti. devrinden kalma mimari anıtları ve zenaat eserleri» Kısaltması kongre öncesi kılavuzda sah. 55-56. Eğrideki *Dobo Istvan* kale müzesinde saklanan gümüş kupa envanter sayısı 52. 264/1. Bu eser *Gergely Dia'k* kulesinden 1.20 m. derinde bulunmuştur. Birlikte bulunan diğer eserleri ise şunlardır: *Matyaş* çağı dinarı; XVI. yüzyıl İspanyol hançeridir. Gümüş Kupa, ağız kısmına doğru daralan silindir şeklinde ve yer yer altın yaldızlı kabaralı, kaidesi aşağı doğru genişleyen bir çenberden ibarettir. Yandaki tek kulpu köşeli olup üst ve alttan birer kulakla takviye edilmiştir. yaldızlı ağız kuşağı ayrıca iki mütehidül merkez çenberle tahkim edilmiştir. Yanlarında üç yerde uzunca tesviye görmüş zemin üzerinde palmetlerle uçlanan yaldızlı medalyon (111/2 Resim) bulunmaktadır. Medalyonda kalem işi zemin üstünde filiz kanatları ile çevrili çiçekler merkezdeki üç tüveyç etrafında yer alırlar. Kaide kuşağı yukarda iki, altta üç tesviyeli çenberle ihata edilmiştir. Kuşak şeridi üzerinde kalem işi çizgili zemin de üsluplaştırılmış selvi ve laleler değişik olarak on defa tekrarlanmıştır (111.3 Resim) yarım küre biçimindeki kapakta, yanlardaki madalyonlara benzer süs vardır. (111. I Resim) Zirvesinde yumurta biçimli ve altı dilimli düğme bulunmaktadır. Silindir biçimli boynu bir yiv kuşatır. Kapak düğmesi kapağın ortasındaki çiçeğe vidalanmıştır. Kapağın altındaki taç 1.4 cm. yükseklikte 22 adet üsluplaştırılmış zambak ile süslenmiştir.

Kupanın tam yüksekliği kapakla birlikte 19.4 cm. kapaksız 14.3 cm ağız çapı: 919.2 cm. kaide çapı 10. 1-10,4 sm. dir.

14 *H. Z. Koşay*: Türkiye halkının maddi kültürüne dair araştırmalar il. kapkacak. Türk Etnografya dergisi il. 1957. XXXIII.

15 *H. Z. Koşay*: z. e. XIV Levha.

16 *E. Diez-O. Aslanapa*: Türk san'atı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlan No. 627 231 sayf. 427. resim

17 Macar Milli Müzesinde Envanter sayısı 61/1897. 54. yapı sırasında te düfen bulunmuştur.

18 *L. Fekete* «Das Heim eines Türkischen Herrn in Provenz in XVI. Jahrhundert (Studies Historica 29) Bpest 1960. 17.

birçok "hokka" adı geçer. Bunlardan (1) i porselenden, (5) i bakırdan, (1) tanesi yakuttan ve (1) tanesi de gümüştendir. İçlerinden bir tanesi de altın yaldızlıdır.

Eğri kupası kapağının ince işli, gotiği-andıran tac kısmını, zikri geçen porselen kupa ve bakır kapakla mukayese ederek, lüyük ihtimalle bunun XVI. yüzyılda yapıldığına hükmedebiliriz.

Eğri kupası kapağının kenar çelengindt;ki lale (1. resim), yanlarındaki madalyon şekli (ili /2 resim), kaide çemberinde tekrarlanan selvi (III / 3 resim) Osmanlı-Türk, İran ve Arap sanatlarının çeşitli kollarından iyi bilinen motiflerdir.

Usluflaşmış lale motifine tunç,¹⁹ ağaç oyma²⁰ ve mimari²¹ eserlerde aynı nispette rastlamak mümkündür.

Kupanın üzerindeki madalyona ise kuyumculukta,²² demir,²³ tunç,²⁴ kil²⁵ ve deri²⁶ işçiliklerinde bol mukayese malzemesi gösterilebilir.

Selvinin süs unsuru olarak kullanılışı çok yaygın olup, ezcümle çanak-çömlekçilik,²⁷ deri²⁸ ve dokuma işçiliğinde²⁹ misaller verilebilir.

Tahsin Öz'ün bildirdiğine göre,³⁰ **XVI.** **XVII** yüzyıllar Türk kumaşlarında selvi en çok kullanılan bir bezektir. **XVIII.** yüzyıldan kalan çok güzel bir örnekte tekrarlanan madalyon fonunda yapraklı dallar, karanfiller ve iki güvercinle kuşatılmış iki selvi ağacı görünmektedir.³¹ Macaristan'daki **XVII.** yüzyıl Türk malze-

19 *J. Bourgoïn*: Les arts arabes. Paris. 1873. 76. levha. Kah re XVI. yüzyıl kapı kakması teferuatı.

20 IV. Murat'ın (1623-1640) Topkapı sarayında mahfuz abanoz ağacı tahtının arka yaslanacağı da böyle bir bordürle süslediler.

21 *H. Saladin*: Manuel d'art musulman I. L'. Architecture. Paris 1907. 505 dak. 373, resim. İstanbul Sultan Bayazıt camii (Yapı tarihi 1497-1505) sağ yan methali üstündeki bordür.

22 Gümüş tas. Bordürlü oyuğur.da üç defa tekrarlanan madalyon. bak. İran san'atı «An illustrated souvenir of the exhibition of persian art at Bourlington Hovvse. London 1931. katalog No. 22 ve 28».

mesinde madalyonlara bakır³² ve kumaş eserler³³ arasında rastlanır.

Sıraladığımız belgeler, Eğri gümüş kupası üzerindeki bezeklerin genel olarak yalnız kuyumculuk eserlerine has olmadığını, hele zaman bakımından XVI. yüzyıla münhasır kalmadığını göstermektedir. Madalyonların genel biçimi yüzyıllar boyunca sabit olmakla beraber, bazı değişiklikleri, yapılış tarihinden sarfinazar,

23 *G. Migeon*, Manuel d'art musulman il. les arts plastiques et industriels. Paris 1907. 206 Sayf. 195. Resim: ince iş kafesli madalyonlu kapı kakması. Kahire Arap Müzesi.

24 *J. Bourgoïn*, bir Kahire kuyu ağaç kafesinin madalyonlu tunç kakması yayınlar. 3. e. 75 levha.

25 *C. E. Arseven*, L'art Turc depuis son origine jusqu'a nos jours. İstanbul 1939. 3 levha: I Mehmet (1402-1421). Bursa yeşil türbesinin içinde duvar, Eğri kupasına benzer şekilde madalyonlu çini ile süslüdür. Bunun benzerini 111. Murat (1574-1595) türbesinde (*G. Migeon* z. e. 298 sayf. 249 resim); aynı veçhile Sultan Ahmet camii XVII. yüz yıl duvar çini kaplaması (*G. Migeon* z. e. 299 sayf. 249 resim); *Glück H.* Türk san'atı Budapeşt-İstanbul 1917. 24. resim.

26 *F. Sarre-F. B. Martin*, Die Ausetellung von Meister Werken muhamdanischer Kunst in München 1910. München 1912. I. 19. ve 33 levha: iki adet XVI. yüzyıl ikinci yarısından zarif cilt (*F. R. Martin*, Stockholm koleksiyonu).

27 *G. Migeon* z. e. 301 sayf. 2 (1 Resim: İstanbul Eski Saray XVI. yüzyıl kaplaması ve Sultan Ahmet camii (25) notdaki duvar çinisi sonucunda, madalyon iki yanına selviler yerleştirilmiştir.

28 *F. Sarre-F. R. Martin* z. e. 30 levha XVI. yüzyıl son çeyreğinden kitap cildi (Pk. W, Schulz. Berlinli koleksiyonunun elinde.

29 Aynı eserde 1.45. levha: XVI. yüzyıl hayvan tasvirli İran halısı (Viyan. Schwarzenberg koleksiyonu); 49 levha: XIV. yüzyıl «Baumteppich = Ağaçlı halı» sahibi *C. F. Williams*, Noristown USA., selvilere raslanır.

30 *T. Öz*, Türk kumaş ve kadifeleri il. İstanbul 1951. 22.

31 *T. Öz*, z. e. L XXVIII levha.

32 Estergom şehri *Balassa Blaint* müzesindeki bakır sahan: envanter sayısı: 53. 566/1. Yayınlayan: *G. Feher Jun* «La tente turque Musee National Hongrois. Folia Archaeologica XIII. 1961. resim 71/1,72.

33 Türk çadırı Macar Milli Müzesinde. Envanter sayısı: 54/1927. *G. Feher Jun*. (Folia Arch. XIII. 1961/213-223.

sanatkarın ferdi yaratıcılık kabiliyeti ve kullanılan malzemeye uygun oluşu tayin etmiştir.³

Eğri kupasının biçimi ve süsleme özelliklerini kısaca vasıflandırmış bulunuyoruz. Devrinin belirtilmesi hususunda, Macaristan'daki kuyumculuk yadigarlarının aşağıda görüleceği üzere Balkanlarda Türk tesiri altında yapılmış olan gümüş eserlerle mukayesesi destek olacaktır.

Eğri kupası ve Macar Milli Müzesindeki benzeri gümüş fincanlar üzerinde Osmanlı - Türk sanatında çok kullanılan "rumi" bezekler bulunmaktadır. Bu bezegin esasını kuş gagası şeklinde nihayetlenen, yekdiğerini helezonlarla kateden yarım palmetler teşkil eder.¹⁵ *Celal Esad Arseven'e* göre rumi bezekler, Selçuklu usulu süsleme tarzı olup, menşei bakımından hayvan şekli unsurlardan tereküp eder.³⁹ Bu soyut (abstract) motifler ne bitki ne de münhasıran hayvan biçimli süsleme kategorisine sokulabilir.³⁷ *C. E. Arseven* bunun "Rumi" tabirinden bahsederken, Anadolu'nun vaktiyle Doğu Roma İmparatorluğu olması dolayısıyla bu adı taşıdığına işaret eder.³⁸

Rumi süsleme nizamına Osmanlı-Türk sanatı³⁹ maden işçiliğinin çeşitli şubelerinde⁴⁰ rastlamaktayız.

Çanak çömlekçilik,⁴¹ deri² ve kemik oyma⁴³ işçilikleri de bilinmektedir.

Her ne kadar Macar Milli Müzesinin çiçek bezekli, arabeskli gümüş eserleri arasında birkaç adet dairelerle doldurulmuş kanal biçimi oyulmuş zemin süslerine rastlanmakta ise de bunlardaki çıkıntı teşkil eden çiçekler, bahsi geçen sanat eserleri için mukayeseye elverişli değildir.

Ceza Supka aslında İran motifi olan uzun bacaklı otlayan kuşun sonradan Osmanlı Türkleri sanat eserlerine geçişini incelerken, Macar Milli Müzesindeki (IV. resim) de gösterilen tasın, Osmanlı Türk eseri olduğuna ve üslup kritiği yoluyla XVIII. yüz yılda yapıldığına hükmeder.⁵ Bu tasın iç kenarında ustanın adı "Ameli Mustafa" görülmektedir.

Yine Macar Milli Müzesindeki koleksiyonda işçilik bakımından benzeri gümüş bir tas bulunmaktadır. Bu tasta çepeçevre, iki sıra halinde büyütülmüş çiçek süsleri tekrarlanmaktadır.⁴⁶

Aynı koleksiyonda Prof. *Samuel Teleki* metrukatından zarif bir gümüş divit malı-

34 Dokumalardaki bu çeşit süsler malzeme ve teknik icabıdır. Buna dair bakınız G. Feher Jun. z. e. 66, 68 resimler. Dokumada maden işçiliğinde olduğu gibi inceden inceye, çizgili süsler yapmaya imkan yoktur.

35 *E. Diez-O, Aslanapa z. e. 28* sah. 39 resim İstanbul Rüstem paşa camii duvar çinileri. aynı eserde 29. son resim.

36 *C. E. Arseven z. e. 226*

37 *C. E. Arseven: Les arst decoratifs Turcs. İstanbul 51* sahife.

38 *C. E. Arseven: L'art Turc... 226; Les arts decoratifs. 52.*

39 *E. Diez-O. Aslanapa, z. e. 28.*

40 Demir ve tunç işçiliği hakkında 23-26 notalara bakınız. Kuyumculuk eserleri hakkında İstanbul Hazine dairesindeki XVI. yüzyıl başlarında imal edilen kemer ve hançer, Viyana «Kunsthist. Muzeum» deki beş hançeri *F. Sarre-R. Martin* yukarıda zikri geçen eserlerinde tanıtırlar. III. 239, ve 242 levha Müelliflere göre: İran üslubu üzerine yapılmış Türk eserleridir. Bir hançer kabzasında 1543 yılı imal tarihini gösterir.

Halen Macar Milli Müzesinde 34 L/1934 kayıtlı eser ise *Kfi.lly Janos szöveni ban* milki olan hançer doğu tesiri altında macar işi olabilir.

Thury György 438/1934 işaretli ve Macar Milli Müzesindeki Kılıç kını kaplamasında da *Eğri* kupası üzerindeki medalyon'u andırır süsler vardır.

Thury György, 1571 de Kanija'da yaralanıp öldüğüne göre tarihleri uyar.

41 Duvar çiniler hakkında 25. nota bakınız; *F. Sarre - R. Martin z. e. II. 116* levhada XIV. yüzyılda Kütahyada yapılan benzeri süsleri bulunan kil tabağı gösterir. Bu eser halen *G. Braner, Paris* koleksiyonundadır.

42 Buna dair 26. Nota bakınız.

43 *E. Diez-O. Aslanapa z. e. sah. 538* Topkapı Sarayı koleksiyonu Macaristandaki kuyumculuk eserlerine benzer, Rumi bezekli; XVI. yüzyıl fildişi aynayı gösterir.

44 Envanter sayısı: 55. 446 c.

45 *Supka G.* Orta çağ başlarında motiflerin bir diyardan o birine geçişi. II. Archeologiai Ertesítő XXXIV 1914/95.

46 Envanter sayısı: 128/1879. 1.

fuzdur (V. resim).⁴⁷ Bu eserin kalem kutusu ile mürekkep hokkası üzerinde IV. Sultan Mehmed'in (1648-1687) tuğrası ve bazı zikzaklar görülür. Kalem kutusu üzerine ustanın "ameli Muhammed" damgası vurulmuştur. XVII. yüzyıl ikinci yarısında yapılan divit uslu'ip ve işçilik bakımlarından daha önce bahsi geçen XVII. yüzyıl gümüş eserleri ile bağdaşır.⁴⁸

Bu yazı takımındaki süsleme tarzına ve orta Avrupa kuyumcularının kullandıkları zikzak oymalara bakarak, Macaristan'a ulaşan eserde, Türk sanatkarının batı ornament tesiri altında kaldığına hükmedebiliriz.⁴⁹

Eserin üzerindeki sultan tuğrasına gelince *Evliya Çelebi'nin* açıklamasından bunun "Damgacı" tarafından vurulduğu açık anlaşılmaktadır. Damgacının görevi, kuyumcu eserin istenen zarafette olduğunu ve sahtekarlık karışmadığını damga ile tevsiktir.⁵⁰ Şu halde gümüşün saflığını, muayenesini gösteren zikzak çizgiler ile mevsukluğunu gösteren padişah tuğrası yekdiğeri ile sıkı surette ilgilidirler.

Türkiye'de yapılan divit üzerinde görülen barok uslu'ibunun tesirine XVII. ve XVIII. yüzyıllar Türk sanatının diğer kollarında da rastlanmaktadır.

il

MACAR MİLLİ MÜZESİNDE VE BULGAR ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN TÜRK BEZEME KAREKTERİNİ TAŞIYAN GÜMÜŞ TASLAR

Önsözde Macar Milli Müzesi ile Bulgar arkeoloji müzesindeki geç orta çağ gümüş kapların önemine işaret ettik.

Bilindiği üzere her iki koleksiyonun Türk karakterini taşıyan çiçekli, arabesk taslar, azizlerin tasvirleri, kabartma hayvan resimleri ve eski Slav yazıtlı, aynı zamanda bahis konusu bezekler ile tertip

edilmiş yadigarlarla mevzuludur. Ayrıca Türk vasfını taşıyan zümrede de nebatî ve hendisi motiflerle süslü olanları yekdiğeri keskin olarak ayırmak mümkün değildir.

Eserlerin sınıflandırılması ve değerlendirilmesi kaplardaki arabesk süsler doğu tezyinatına en yakın olduğu için başta bu çeşit eserleri inceleyeceğiz. Koleksiyonda bulunan tasların yanlarında ender olarak akıcı ve kesiksiz arabesk süslerle rastlanır. Macar Milli Müzesindeki taslar arasında, birkaç zarif ve özel karakterde süslü eser üzerinde durmaya değer.

Bu zümrede süsleme bakımından müşterek vasıflı iki tasın yassı göbeklerini nebatî süsler kaplamaktadır. Birinci tasın (1. resim)⁵² süsleri (2. resim), diğeri (3. resim)⁵³ süslerinden fazla ayrılık göstermemektedir.

Her ikisinde, göbeğin merkezindeki sekiz tüveyçli çiçeğin yöresinde, filiz kanatlı ve yapraklı çiçek süsleri temerküz etmektedir. Tasın yan çevrelerindeki bezekler göbek süsünün devamı sanılabilir. Birinci de (1-2 resim) düz bir kuşak bulunduğu halde ikincisinde (3-4 resim) genişçe bir ağ beziği oyuklu kuşak ve nispeten dar noktalarla süslü genişçe bir ağ beziği oyuklu kuşak ve nispeten dar noktalarla süslü ikinci bir şerit kuşak kenarı göbek-

47 Envanter sayısı: 32/1926.

48 Macar Milli Müzesindeki XVII yüzyıl hokkasına çok benzeyen eser İstanbul Belediye Müzesinde 111. Sultan Ahmed'e (1703-1730) ait gümüş yazı takımı olup üzerinde «ameli Muhammed» damgalı ve Barok üslubundadır. C. E. Arseven, *Les arts decoratifs...* 139, resim 375.

49 *Bararıyni Oberschall M.* z. e. 365.

50 *Germanus Qy.* Evliya Çelebi. XVII. yüzyıl Türk esnaf teşkilatı II. Kaleti Szemle IX. 1908. 10106.

51 Macar Milli Müzesindeki iki adet XVIII. yüz yıldan kalan IV. Mehmet tuğrasını havi Türk işi tunç vezin var. Envanter sayısı: 57/1903. 1.-2. Bu eserde baş damgacı Sultanın tuğrası ile, madenin asaletini aynı zamanda veznin sıhhatini doğrulamaktadır.

52 Envanter sayısı: 56/1891.7; çapı 13,5 cm.

53 Envanter sayısı: Jank. 178; çapı 11,9 cm.

ten ayırmaktadır. Bu tasın kenarı altında kabaca oyulmuş yazıt (5. resim) uzamakta ve şüphesiz tasın onarımı ile ilgili bulunmaktadır.⁵⁴

Eski edebiyattan Yugoslavya toprağında, bezeme tarzı Macar Milli Müzesi ve Bulgar Arkeoloji Müzesi bazı eserleri ile bağdaşan bir tas bulunduğunu biliyoruz. Bu eserin göbeğinde ve yanlarında aynı kavramlı arabesk süsler vardır. Tasın göbeğini teşkil eden süs, merkezi ve altı tüveyçli bir çiçekten teşş'up etmektedir. XVI. yüzyıldan kalan bu gümüş tas kilise hizmetinde kullanılmıştır.⁵⁵

Bulgar bilgini *Kr. Miyatev Plovdiv (Filiba)* Kantonu Hisar hamamında bulunan nispeten küçük (çapı 7.5 cm., yüksekliği 2.5 cm.) ve arabesk bezekli gümüş tası tanıtır. Bu tasla birlikte **XI.-XII.** yüzyıllara ait birkaç altın sikke de çıkmıştır.⁵⁶ Edebiyatta İran tezyini sanatları eseri olarak gösterilen benzeri bir gümüş tasın kenarı üç sıra madalyon, göbeği ise adım atar durumda arslan kabartması, e dökme kuş heykelciği ile teçhiz edilmiştir.⁵⁷ Bulgaristan'daki malzeme arasında iki tas üzerinde mutad arabeskler biraz daha büyütülmüş ölçüde müşahade edilmektedir. (Resim 6-7).⁵⁸ Bunların kıvrımlı süsleri havi dökme göbekleri, ortada yontulmuş başlı birer çivi ile tahkim edilmiştir.

Yine Bulgar eserleri arasında bir iri motifli ve merkezi altı tüveyçli çiçekten budaklanan arabesk yassı göbekli tas bilinmektedir. Bunun yanları yelpaze biçimli

⁵⁴ Tercümesi: «Tası onardı... (adı okunmuyor) Burada onardı sözü Cirill slav harfli yazıtta Türkçe «tamirat» ile ifade edilmiştir».

⁵⁵ E. Çerşkov, Glasnik Muzeja Kosova i Metohije. I. 1956. 376. Sahf. 11 resim. Bu eser «Novo Brdo'daki Şaşke Kil.esinde bulunmuştur. Müellife göre XIV. Yüzyıla aittir.

⁵⁶ «Izvestija na Balgarski Arkeoloğiceski İnstitut V. 1928-1929. 223 resim.

⁵⁷ 22. numaraya bakınız. Bu eseri yanlış olarak **XIII-XIV** yüzyıl sanmışlardır. XVI. yüzyılda Balkanlarda yapılmış olabilir.

⁵⁸ Envanter sayısı (Bulgar Arkeoloji Müzesi) 975. çapı 10.9 cm. Envanter sayısı yok. Çapı 10, 7 cm)

süslerle kaplıdır. Göbek ile yan cidarı arasındaki kuşağı ise (**3-4** resim) de gösterilen tasa benzemekte ve oyuklu kuşak ile nokta süsler göbeği yan kenardan ayırmaktadır. (Resim 8).⁵⁹ Diğer bir iri motifli arabesk tas (Resim 9)⁶⁰ yan tarafındaki çiçekler arasında koşan tavşan göze çarpmaktadır.

Gerek Bulgar,⁶¹ gerekse Yugoslav⁶² malzemesinde zikri geçen bezeme tarzına kilise yadigarları arasında sık rastlanmaktadır.

Merkezi altı tüveyçli çiçekten dallanan bezekleri, XVI. yüzyıl Eğri Türk kupasının kapağında ve yanlarındaki madalyonlarda daha önce görmüştük.⁶³

Bir diğer gümüş tasın (Resim 10)⁶⁴ yan süsleri (Resim 11) yukarıdakine benzer. Ancak göbek bezekleri ayrıdır. Burada merkezdeki altı tüveyçli çiçek, diğer kanatlara bağlı değildir. Arabesk yerine yekdiğerini kesen yarım palmetler bezek teşkil ederler.⁶⁵ Bu tasın göbeğini çepeçevre saran üç memeli (fasla) süs (Resim 11), çeşitli islam sanatlarında bilinen bir motif olup, her halde Osmanlı mimarisi yapıları "attique" saçaklarından mülhemdir.⁶⁶

⁵⁹ Envanter ayısı Yok. Çapı 11,3 cm.

⁶⁰ Envanter sayısı Yok. Çapı 12,4 cm.

⁶¹ Envanter sayısı (Bulgar Arkeoloji Müzesi) 172: *Mihaylovgrad'e* tabi *Çiprovtsi'de* kilise haçı (Bakınız) teferruatı: Folia Archaeologica XV. 1963/35.; Ayaklı kadeh, *Belogradçik* bölgesine tabi *Çupren'* den. (Folia Archaeologica XV. 1963/XIII. cilt 2.)

⁶² 1514 yılı tarihli İncilin gümüşlü cild kapağı üzerinde kabartma dini resimler. Fonunda altı tüveyçli merkezden çıkan kanatlı çiçekler. Kuyumcu *Petar Smederevaç* 1540 da yapmıştır. Bakınız: Z. Munk Miniyatura yugoslaviyi, Zagrep 1964 No. 101; Sahf. 386.

⁶³ G. Feher ml. BAN İzvestiya Etnografski İnstitut VI. 1963. 199. Resim 21; G. Feher. mi. Arkeoloğiya V. 1963/kn. 4. Sahf. 8 Resim 20.

⁶⁴ Envanter sayısı: Jank. 17. çapı 12.3 cm.

⁶⁵ Benzeri yarım palmet bordür 34 ve 61/5: tas göbeği ağız kenar şeridi.

⁶⁶ C. E. Arseven, Türk San'atı Tarihi, İstanbul 226:- İstanbul Süleymaniye camii mihrabı üstündeki alınlık, Aynı eser 310-311; Beyazıt camii kapısı üstündeki bordür de benzeridir.

Bu lale motifine madeni eserlerde de sık rastlanır.⁶⁷ Tasın üst kısmındaki "SUM FR; GEOR WTISNY 1537" yazıtının bulunması tabiatıyla eserin Macar tarihinde önemli rolü olan Kardinal Başpiskopos *Frater György* (1482-1551) ile, soy adı Utisenoviç olmasına rağmen, mutlak surette onun olmasını gerektirmez. Üzerindeki tarih de biraz erkendir. Zira daha aşağıda görüleceği üzere benzeri eserler açık surette **XVI.-XVIII.** yüzyıllardandır.

Yurkardakilerden kısmen ayrılan daha iki eseri burada zikretmemiz gerekir. Bunlardan biri (Resim 12)⁶⁸ de gösterilen gümüş tas olup yanları ve göbeği, seyyal iri gravürlü kanatlar ve çiçekler ile örtülüdür. Göbeğinde ise ibtidai işçilikte dökme kuş heykelciği görülmektedir. (Resim 13)⁶⁹ de gösterilen ikinci tas ise *Geza Supka'nın* tespitine göre⁷⁰ XVI. yüzyıl İran eseri olup bunun göbeği dökme ve kabartma atlayan kuşlar, çevresi de sicim biçimli şerit ile süslü olup bunlar yanlarındaki kabartma kıvrımlar ve arabesk süsler ile birleşmektedir. Atlayan kuş motifine **XVII.** yüzyıl Osmanlı kuyumculuk eserleri arasında da rastlanır.⁷¹

Seyyal arabesk bezekli kaplarla birlikte, yanları muntazam açıklıkta dikey yapılarak bezeklerle bölünenler de vardır. (Resim 14)⁷² de gösterilen gümüş tas bu cinsten olup, göbeğinde dört tüveyçli çiçekten dal budak salar. Yanlarındaki dikey yapılar arasında evvelkinin benzeri dört tüveyçli çiçekler bulunur.

Bazı kapların yanları kaburgalarla dar ve dikey evleklerle bölünmüş olup içleri

67 *Posta B.* Erdil'de İslam San'at tesirlerinden örnekler /Budapeşt. 1917 10 resimle Şark Kemer tokalarını gösterir. Bunların ortasında üsluplaştırılmış cami ve onu çerçeveleyen üçlü inhinali bezekler bulunmaktadır.

68 Envanter sayısı: 128/1879. 1. Çapı: 9,8 cm.

69 Envanter sayısı: 56/1891.9. Çapı: 12 cm.

70 *Supka G.* z. e. Sahf. 95, resim 21.

71 Aynı Eser: Resim 22.

72 Envanter: 52/1908.1. Çapı: 12.7 cm.

arabesk süslüdür. (Resim 15)⁷³ teki tasın yanlarında yelpazey andıran çift evlekler, yine çift yarım palmetlerle ayrılmış olarak yekdiğerini takip etmektedir. Dışında ağız kenarı altında geniş ve dalgalı çizgi uzanır. (Resim 16)⁷⁴ de gösterilen diğeri bir gümüş tas yanlarında düz veya arabesk bezekli dikey evlekler yekdiğerini takip ederler. Bu süslerin eteğinde çift kuşak çizgisi uzanır. **Zikri** geçen her iki tasın arabesk göbeği ortasında başı tesviyeli ve köşeli dökme göbek çivisi ve bunun çevresinde bitki süsler bulunmaktadır.

Sonuncu tasa çok benzeyen süsleme nizamında Bulgaristan menşeli bir tas (Resim 17)⁷⁵ bulunmaktadır. Bunda da kenar altı yarım daireler, dikey kaburgalarla bölünmüş ve evlekler iri çiçeklerle süslüdür, göbeği ise kanatlı süsler ortasında başı köşeli takviye çivisi ile süslüdür.

Sofya'daki dikey yan taksimatlı kaplar arasında iki tas daha önce tasvir ettiğimiz tiplerden ayrılmaktadır. (Resim 18)⁷⁶ da gösterilen tasta yarım küre şeklinde kabarık göbek üstünde altı tüveyçli "roset" bulunmakta, diğeri (Resim 19)⁷⁷ de gösterilen tasın yanlarında meyilli inen kaburgalar, altı tüveyçli veya ağ motifli evlekleri yekdiğerinden ayırmakta, keskin ve sert dönüşlü göbeği ise filiz kanatlı alanda kabartma bir baykuş süslemektedir. Şu halde bu tarife göre son iki tasta, kenar altı yarım daireler sırası ve göbek çivisi eksiktir.

Yan cidarları hayvan sırtı şeklinde kavisli evleklerle bölünen, arabesk süslü ve yek diğeriinden düz satırlar ile ayrılan gümüş taslar çoğunluğu teşkil ederler. Bun-

73 Envanter: 17/1887.3. Bulunduğu yer: *kereszturi puszta. Frontal* kantonu. Çapı: 15,7 cm.

74 Envanter: 4/1889. 1. Çapı: 14.8 cm.

75 Envanter: (Bulgar Arkeoloji Müzesi) 2912. Bulunduğu yer: Vidinyasında *Garci*. Çapı :14.8 cm.

76 Bulgar Arkeoloji Müzesinde. Envanter sayısı yok. Çapı: 11.2 cm.

77 Bulgar Arkeoloji Müzesi: Envanter sayısı 31. Bulunduğu yer: *Çupren Belogradcık* bölgesi çapı: 11.3 cm.

lar da çokluk, zarif bir eser olan (Resim 20) ⁷⁸ de olduğu gibi, arabesk süslüdür. Aynı biçimin göbekli, ancak çiçekleri daha iri olan kap-kacak da vardır. (Resim 21-24) ⁷⁹ da görülen iki tasın söserleri evvelkilerin aynı olup fark ancak büyüklük küçüklük ölçülerindedir. ⁸⁰ Bir üçüncü (Resim 25) ⁸¹ ise zarif kalem işi ile dikkati çeker. (Resim26) ⁸² ise parça halinde kap olup ortasını sivri uçlu çiçekler kuşatmaktadır. Arabesk göbekli olup yanları hayvan sırtı şeklinde kavisli, arasında çiçek olan kapları da yukardaki zümreye katmamız gerekir. Aralarında (Resim 27) ⁸³ ün yanları zarif bordürlü ve çiçeklerin araları meyilli yapraklar ile bezeklidir. Bunun benzeri olan (Resim 28) ⁸⁴ deki tasın yıldızlı arabesk göbeği çivi ile tahkim edilmiştir. Sonuncunun hayvan sırtı şeklinde bölümlerini, yukarısında az kesintili yarım kavisler temsil ederler. Meyilli yaprak süslerle bölünen arabeskle kabın (Resim 29) ⁸⁵ göbeğinde başı eksik bir hayvan heykelciği vardır.

Yanları zarif arabesk süslü kap (Resim 30) ⁸⁶ göbeği aynı şekilde bezekli olup ortasında yatan bir geyik heykelciği görülmektedir. Buna benzer tas (Resim 31) ⁸⁷ Koloşvar menşelidir. Birçok hayvan sırtı evlekli, yanları arabesk süslü tasın göbeği rozet bezeklidir. Bir tanesinin düz (yassı) göbeğinde (Resim 32-33) böyle bir rozet vardır. Ayrıca yarım küre şeklinde göbekli kap (Resim 34) ⁸⁹ ile, göbek ve ağız kenarı

78 Envanter sayısı: 56/1891.6 Çapı: 12.5 cm.

79 Envanter sayısı: 17/1887.5 Bulunduğu yer: *keresztvári Puszta*.

80 Çapı: 15.4 cm; 12.3 cm.

81 Envanter: 2/1916 çapı: 11.5 cm.

82 Envanter: 22/1901. Bulunduğu yer: *Zsupa nek, Krasso-Szöreny* Kantonu. Çapı: 10.3 cm.

83 Envanter: 267/1874 Çapı: 13.3 cm.

84 Envanter: 55.448. C. Çapı: 14.3 cm.

85 Envanter: 257/1871 Çapı: 14.8 cm.

86 Envanter: 36/1887. 1. Çapı: 11.5 cm.

87 Envanter: 11/1947 Çapı: 14 cm.

88 Envanter: 17/1887.6. Bulunduğu yer: *keresztvári puszta* Çapı: 10.8 cm.

89 Envanter: 55/445 C. Çapı: 11.6 cm.

dar şerit halinde yarım palmetlerden müteşekkil "guirlande" lı kap da vardır. (Resim 61: 5). Bir yassı ve rozet göbekli (Resim 35) ⁹⁰ de gösterilen kabın merkezindeki delik, aslında hayvan heykelciği bulunduğu intibasını veriyor.

Hayvan sırtı biçimi evleklere ayrılan gümüş taslarda hayvan heykelcikleri her vakit arabesk bezekli göbeğin üstüne yerleştirilmez. ofya'daki eserler arasında bazı taslarda, yatmış durumdaki heykelcik altı tüveyçli göbek üstündedir. {Resim 36} ⁹¹ işaretli kabın yanlarındaki hayvan sırtı kavisli bölümlerde altı tüveyçli bezek ile yelpaze bezekler değişik olarak sıralanmışlardır. Burada yatmış olan hayvan heykelciğinin başı eksiktir. Göbeğindeki altı tüveyçli rozetin uçları kavislerle bağlıdır. (Resim 37) ⁹² nin göbeğinde ince yapıllı geyik yaslanmış durumdadır.

Sofya'da da bulunan bazı tasların göbeğini, yukarıdakilerin aksine, Sen Nikola yarı tasviri süslemektedir. (Resim 38). ⁹³ Bunun yan bölümlerinde değişik olarak arabesk veya düz yüzeyler sıralanır.

Macar Milli Müzesi ve Bulgar Arkeoloji Müzesi taslarındaki arabesk bezekler pek çok doğu eserlerinde bilinmektedir. *C. E. Arseven* Türkler ve Araplar tarafından duvar resimlerinde kullanılan arabesk rumi unsurları tanıtır. ⁹⁴ Bunlar bahis konusu olan gümüş tasların filiz kıvrımlı çiçekleri, dolayısıyla merkezi bir çiçek çevresinde toplanan süsleme tarzı için güzel örnek teşkil ederler. ⁹⁵ *Arseven* aynı zamanda bu üslupla ilgili olarak, Türk bezeme sanatlarında kullanılan çiçeklerin ⁹⁶ ve bunların üsluplaştırılmış türlerinin

90 Envanter: 301/1949. Bulunduğu yer: *Koloşvar* yanı Çapı: 14.4 cm.

91 Envanter: (Bulgar Arkeoloji Müzesi) 1764. Bulunduğu yer: *Pirdop* çevresi. Çapı: 13.2 cm.

92 Envantere kayıtlı değil. Çapı: 12.5 cm.

93 Envanter (Bulgar Arkeoloji Müzesi) 968; Çapı: 12 cm.

94 *Arseven*: Les arts.. 201-203 Resim.

95 Aynı eser: III. levha: Bursa I. Mehmet (1402-1421) Medalyonu çini kaplama.

96 Aynı eser: Resim 209-210.

(varyantlerinin) çinide, duvar resimlerinde, dokumalarda, işlemlerde, ağaç oymacılığında, halıda ⁹⁷ kullanılışını açıklar. Macar ve Bulgar gümüş taslarının arabesk bezeklerini bilhassa Selçuklu ağaç oyma eserlerinde bulmaktayız. ⁹⁸ Arabesk gümüş taslardaki hayvan sırtı şeklinde süslü bölümlere, mimarideki unsurların kuyumculuğa tatbiki olarak bakılmaktadır. Bununla bilhassa, dini mimarinin stalaktit süslü mihraplarını kastediyoruz. ⁹⁹

Macaristandaki eserlerden bundan sonra tanıtacağımız zümre arabesk ve diğer çeşit taslarda göbeği altı dilimli yıldız ve yanları arı peteği şeklindeki bezekler kuşatılmış olanlardır. Sofyadaki malzeme arasında da bu en çok kullanılan süsleme tarzıdır. Çoğu dikkatle işlenmiş ve yaldızlı bu eserler içinde özel karakterde kavisli ve üsluplaştırılmış olanlar da vardır. Bazı kaplarda petek motifi nizamı üç, dört, beş tüveyçli arabesk bezekler ile mezcedilmişlerdir.

Budapeşte'deki taslar arasında (Resim 39) daki satranç tahtası biçimi bezekli olanı, yukarıda zikri geçen süsleme usulünün, baitleştirilmiş bir şekli olabilir. Göbeği basit kalem işi noktalarla süslü eser-

97 Aynı eser: R. 212-220. 220 de üsluplaştırılmış ağaçlar, selvilere görülür. Benzeri üç ve beş tüveyçli çiçekler IX-XII. yüzyıllar İslam sanatında görülür. karşılaştırınız: *Marçais G. Manuel d'art musulman L'architecture Tunisie, Algerie, Maroc, Espagne, Sicilie I. Paris 1926.* Üç tüveyçli arabesk'lerin çeşitli örnekleri 95 Resim 5-9 ve 12-13. levhada beş tüveyçli çiçek bezeklerinin güzel çeşitleri 95/-resim 8, 10-11, 14, Sofya da bulunan düz hücre bezekli ve dışı girift lalelerle süslü tas (Resim 50-51) i mukayese ediniz.

98 «Sammlung F. Sarre. Erzeugnisse islamische kunsts II. Seldschukischen Klei:i-Kunst. Leipzig 1909» X. Levha a-b. Konyada Alaettin camii rahlesi Resim 25. aynı yerde 1219 tarihli pencere kapağı levha XI. de 26-27; Konya Larende türbesinde bulunan kapı; resim 32: Konya Mevlana Müzesi 1300 tarihli kapısı 47 sahfe ve XVII. levha Konya XIII. yüzyıl ortalarından çini kaplamalar.

99 Envanter sayısı: 22/1910.3 bulunduğu yer *Maka*. Bu eser iki gotik gümüş bardak ve XVI. yüzyıl gümüş sikkeleri ile birlikte bulunmuştur. Çapı: 12.5 cm.

ler (Resim 61/2) Macaristan'daki XVI. yüzyıl "Sgraffito" süslü Türk kilden mamul ayaklı tabaklarla akraba sayılır. (Resim 40) ¹⁰¹ remizli kap yanları altı köşeli petek motifi havi olup kalem işi basit yapraklarla mezç ve terkip ettiler. (Resim 41): Bunun göbeği arabesk bezekli, kenarı ise kesik dalgalı genişçe şeritle kuşatılmıştır.

(Resim 42) ¹⁰² "ikonografi" bakımından önemli büyükçe bir taktır. Benzeri kapların genel olarak zemini çepçevre yuvarlak noktali kalem işi olduğu halde, bu kapta dağınık noktali kalem işi dikkati çekmektedir. (Resim 43) de görüldüğü gibi göbek zemin kenarında arabesk meydana çıkmakla beraber, süsleme tarzı ayırdır. Kapın içtaraf ağız kenarı altındaki yarım daire kuşağı, gotik eserlerinde müşahade etmekteyiz. ¹⁰³ Bunun altında uzanan ve arı peteğini andıran unsurlardan terkip olunan bordüre, birçok yerli ve yabancı gümüş taslarda rastlanır. Tasın dalgalı bileziklerle kuşatılmış göbeğinde üsluplaştırılmış hayat ağacı ile iki tavus kuşu bulunmaktadır. Sofya'da (Resim 44) ¹⁰⁴ zeminle gümüş tasın dibi aynı vasıftadır. Hayat ağacı, yahut bir kadehten içen tavus kuşları ile gösterilen eserlere Romalılarda ve eski Hıristiyan çağında

100 Envanter sayısı: 17/1887.1 Bulunduğu yer. *kereszturi puszta* çapı: 15.5 cm.

101 Envanter sayısı: 17/1887.4 Bulunduğu yer: *kereszturi puszta* çapı: 15.5 cm.

102 Envanter sayısı: 17/1887.4 Bulunduğu yer: *kereszturi puszta*. Çapı: 15.5 cm.

103 Bulgar arkeoloji Müzesi XIV. yüzyıl buluntuları arasında pek çok benzeri vardır. Envanter sayısı: 2468; *Draganica/Berkovo* çevresi Envanteri: 1689. *Tran* şehri yanındaki *Zelenigrad* Kasabasından; Envanter sayısı: 869 bulunduğu yer: mechul. Envanter sayısı 878-879. Orasene, *Lukovit* çevresinden. Kapların bir çoğunda yarım küre biçimindeki bezekler karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Gotik sanatında revaçta olan motifler Doğu Trakya mezarlarında da bulunmuştur. Bakanız: *Mansel A. M. İzvestiyana Balgarski Arheoloğışeski institut XIII. 1939-190 sahfe. 193 resim.*

104 Envanter sayısı Bulgar Arkeoloji Müzesi 475. Bu eserden daha sonra bahsedeceğiz.

rastlanmaktadır. (Resim 45)¹⁰⁵ de görüleceği üzere Silistre (Durostorunu) da bulunan milattan sonra IV. yüzyıl sonlarına ait mezar odası duvar resimlerinde, çiçek bezekli fon üzerine bir vazo ve iki yanında tavus kuşları bulunmaktadır. Sofya (Serdica) eski Hıristiyan mabedinin alt plakasında haçın iki yanında tavuslar tasvir edilmiş olup, (Resim 42) deki tasta olduğu gibi kuşların üstünde dini kadeh ile tasın göbeğindeki kıvrımlı filizler müşahade edilmektedir.¹⁰⁶ Bulgaristan'da "Stara-Zagora" da bulunan X.-XI. yüzyıla ait taş eserde de iki tavus, ayaklı kadehten çıkıp büyüyen üsluplaştırılmış hayat ağacının iki yanını işgal ederler. Dokuma eserlerde de bu motiflere sık rastlanır.¹⁰⁸ *J. Strzygowski* bunlarla ilgili birçok eserden bahsettikten sonra Hıristiyan, sanatına, ölümsüzlük ve ebedi hayat içkisini içen tavusların doğudan geçtiğini söyler.¹⁰⁹

105 *Frova A. Pittura Romanai Bulgaria*. Roma 1943.15 resim. Aynı eserde 3. resimde iki tavus altında ve yanlarda birer şamdan bulunmaktadır. 5. resimde ise iki tavus çiçekli çerçeve arasında ve üst-lerinde vazo ile gösterilmektedir.

106 Böyle filiz kanatları Macar Milli Müzesi 4/1889.1. de kayıtlı tas üzerinde de buluyoruz. Şekil 16

107 *Arbe* Cathedral'ı *ciborium* altları örtmesi tepesinde bu figürler iki defa-tekrarlanır. Karşılaştırınız: *J. Strzygowski*, *Die altslavische kunst*. Augsburg 1929, Şekil 123. ayrıca, *G. Kowalszyk-C. Gurlit*, *Denkmaeler der Kunst in Dalmatien*, Berlin 1940 levha L. XXXVII.

108 *E. Kühnel*, *Maurische Kunst*. Berlin 1924. 126 XI. yüzyıla ait İspanya veya Sicilya ipeği üzerinde iki tavus ve üsluplaştırılmış hayat ağacı tekrerr eder. *C. E. Arseven L. Art Turt*. Resim 105: Toulouse st. Sermin kilisesinde bulunan XII. yüzyıl ipeği iki tavus ve hayat ağacı ile görülür. *Musee de Cluny*; Paris; *O. M. Dalton*, *Byzantin art and archaology*. Oxford 1911. 370: Chapter *Librery*, *Centerbury*'de muhafaza edilen ipek kuş parçasında yine üsluplaştırılmış hayat ağacı ve tavuslar görülür.

109 *J. Strzygowski*, *Asien bildende kunst*. Silindir ayaklı, vazo biçimli kaptan su içen tavuslar. Resim 304 alçak kaptan su içen tavuslar, bu kaptan üzümlü şıvgınları ve narlar budaklarıdır. Eski Hıristiyan yapılarında da tavuslar salipten ebedi hayat suyunu içerler, karşılıklı çift tavus motifi bir kapaktan su içen çift geyik motifi ile paraleldir. Karşılaştırınız: *L. Reau*, *İncographie del art chretien*. I. Paris. 1955 83-84 Tasların göbeğindeki dökme geyik ve tavuslar da böyle bir mana taşıyabilirler.

(Resim 46)¹¹⁰ da görüleceği üzere, Macar Milli Müzesinde olan gümüş tas yukarıdakine benzer, yanlarda ve en üstte bulunan geniş kuşak yekdiğerini kateden yarım dairelerden müteşekkil olup yer yer nokta yığınları ile süslüdür. Göbeğinde ise altı tüveyçli rozet işlenmiş olup uçları yarım daire kavislerle bağlıdır.

Sofya Bulgar Arkeoloji Müzesi bu zümreye ait eserleri arasında, merkezi çiçekten dal budak salan arabesk göbekli bir tas vardır. (Resim 47).¹¹¹ Bu tasın yanında iki sıra düz petek, kenar çevresinde de yekdiğeri ile bağlantılı lale dizisi hakkedilmiştir. (Resim 48).

Belogradçik bölgesine bağlı *Rebrovo*'da benzeri iki eser bulur.muştur. (Resim 49)¹¹² nin yanlarında kaidevi arı peteği bölümlerde arabesk göze çarpar. (Resim-50)¹¹³ de gösterilen diğesinde ise arı peteği bezekler kavislerle üsluplaştırılmıştır. Menşei meçhul bir tasın (Resim 51)¹¹⁴ arabeskler ve petekler ile terkip edilmiş yan bezekleri vardır. Kavislerle bağlantılı ve rozet göbeği üzerine yatmış durumda bir geyik tahkim edilmiştir. (Resim 52)¹¹⁵ süsleri ve kavisli bordürü ile evvelkine benzer. Tasın kenarında eski Slav yazıtı uzanır. (Resim 53)¹¹⁶ Diğeri bir gümüş taktır. (Resim 54)¹¹⁷ arabesk süslü göbeğindeki geyik kopmuş olmasına rağmen evvelkinin benzeri sayılır. Ağız kenarındaki eski Slav

110 Envanter sayısı: 56/1891.8 Çapı: 13.5 cm.

111 Envanter sayısı : Yok Bulgar Arkeoloji Müzesi Çapı: 10.5 cm.

112 Envanter sayısı : 836 Bulgar Arkeoloji Müzesi Çapı: 15.5 cm.

113 Envanter sayısı : 838 Bulgar Arkeoloji Müzesi Çapı: 15.8 cm.

114 Envanter sayısı : 1307 Bulgar Arkeoloji Müzesi Çapı: 14 cm.

115 Envanter sayısı: 425 Bulgar Arkeoloji Müzesi Çapı: 14.8 cm.

116 Tercümesi: Bu tası Selim Çar (Sultan) zamanında 7077 (= 1569) yılında yaptılar. Tanrının ve bütün azizlerin şerefine onunla içmek için Hamd-ü sena Tanrımızdır.

117 Envanter sayısı: Bulgar Arkeoloji Müzesinde 800 Çapı: 13.7 cm

yazıtı (Resim 55) 118 Sultan Selimi anar. Benzeri tezyini motiflerle süslü gümüş taslar arasında (Resim 56) 119 nın göbeğinde dökme heykelcik var idi ise de kaybolmuştur. Tasın dibinde hayat ağacı, **iki** yanında tavus kuşu resimleri bulunmaktadır. (Resi 44). Bu zümreye yekdiğerine çok benzeyen ve her ikisinin yıldızlı göbeği olan iki tas da girer. Bu taslardan (Resim 57) 120 dekinin göbeğinde arabesk süsler, (Resim 58) 121 de ise *Sen Nikola* nın tasviri vardır. Sonuncunun ağız kenarındaki eski Slav yazıtında (Resim 59) Sofyalı ustasının **1578** de yaptığını öğreniyoruz. 122

Tabakları süsleyen, yivle çevrili petek biçimi bölümler hiç şüphesiz mimari unsurların kuyumculuğa tat bıkı ile meydana gelmişlerdir. İslam mimari sanatında gerek sivil, gerekse mabet yapılarında petek biçimi stalaktitler esas süsü teşkil ederler. Yapının niteliğine göre ihtişamlı, basit, büyük- küçük olabilirler. 123 Taslardaki petek süsleme, altı köşeli lüleçiklere çini ve ağaç kaplamalarda da rastlıyoruz. 124 Peteklerin arabesk'lerle meze ve terkip edilmiş ve kuyumculukta görülen cinsi iki

118 Tercümesi: Selim Çar Sultan zamanında (Hazırlandı) onunla Aziz Todor Kilisesinde Tanrı ve lekesiz (Meryem) şerefine içşinler için Amin.

119 Envanter kaydı yok Çapı: 15.5 cm.

121 Envanter kaydı yok Çapı: 18.5 cm.

122 B. *Filov* yayınladı *İzvestiya na Balgarsko Arheologičeseko Drujestvo* 111. 1911.1913. 256; A. *Protiç*, *Balgariya* 1000 godini Sofya, 1930 sahf. 403, Resim 307.

123 Envanter sayısı: 17/1787.1. 40-41 şekillerde gösterilen Budapeştedeki eser. Ayrıca Sofyada Envanter kaydı bulunmayan ve 47-48 şekillerde gösterilen Kenarı girift çiçekli eser. Bunun hücre bezekleri mukayese için bakınız: S. *Öget*, *Belleten XXVI*. 1962. 537 Anadolu Selçuk minaresinin arhaik çağına (1180-1220) ait mimari eser, Hay Han Kervansarayı kapusu Aks iray çevresi. Benzeri unsurlara daha süslü olarak Endülüs üslubu yapılarında da rastlanır. Karşılaştırınız: F. *Kühnel* z. e. **XII. XVI.** yüzyıllar Endülüs üslubu bahsinde geçen resimler.

124 C. E. *Arseven* Les Arts.. Resim 161 Bursa yeşil camii.

yüz yıl önceki yapılarda nadir değildir. 125 Düz kenarlı petek süs motifi ağaç kaplamalarda da kullanılır. 126

(Resim 60) 127 deki gümüş tas yanları basit süslüdür; boncuk biçimli yivlerle sınırlandırılan şeritler, dalgalı çizgiler arasında kalan düz veya ince taneli (çopur) bölümlere ayrılmıştır.

Göbeğinin altı tüveyçli rozeti dikkate değer (Resim 61/1). *Mako* kasabasında bulunan (Resim 39) nın göbeği evvelkinin benzeridir. (Resim 61/2). Aralarındaki fark sonuncunun rozet tüveyçlerinin dilimli ve ağaç yaprağına müşabih oluşundadır. Daha yukarıda bahsi geçen (Resim 61 /3) in tüveyç uçları kavislerle bağlıdır. (Resim 62) 128 de beyzi şekilde rozetinin uçları kavislerle bağlı olup göbekteki bu rozetin çevresi kabartma çiçek bordürle kuşatılmıştır. Göbeğin yanlara kavuştuğu yerde sicim biçimli büyük ve küçük çift kavisler bir yıldız kuşak teşkil etmektedir. Bu kabın yanlarında dikeyine düz ve daha geniş bölümler bulunmaktadır. Geniş bölümlerde kanadını açmış kabartma kuş süs teşkil etmektedir.

Buna benzer bir rozeti, Macar Milli Müzesinde **13/1913** işaretli **13.7** mm. çapında kabartma hayvan tasvirli tasın göbeğinde görmekteyiz, (Resim 68). Bu ese-

125 Mesela: *Granata'daki* Elhanıra «Arslanlı avlusu» çardağı: B. *Toprak* Sanat tarihi İstanbul 1943 E. *Kühnel* z. e. Reha 39.

126 C. E. *Arseven* Les arts.. 156 Resim; Karşılaştır: L'art Turc.. 213 Resim. Eski Ankara evi.

127 Envanter sayısı: 55. 447. C. Çapı: 11.5 cm.

128 Envanter sayısı: 52. 1908.2 Çapı: 11.4 cm.

129 Bulgar Arkeoloji Müze inde buna misal çoktur: Envanter kaydı olmayan, bulunduğu yer bilinmeyen yanları dikey kaburgalar ile Bölünmüş arabesk bezek; *Pirdop* çevresinde bulunan **1764** de kayıtlı ve helozun bölmeli eser; Bulunduğu yer belirsiz, göbeği geyikli benzeri eser; Bulunduğu yer belirsiz arı peteği mrtifli geyik heykelli eser; **425** sayıda kayıtlı bulunduğu yer belirsiz arı peteği motifi ile süslü ve eski slav yazıtlı hayvan heykelcikli eser; *Belogradçik* çevresi *Rebrovo'dan* gelen 835 numaralı kayıtlı ve yanları kabartma hayvan tasvirleri ile süslü ve göbeği koç heykelli eser.

rin göbeğine dönen birkaç heykelcik de eklenmiştir.

Rozet tipine Sofya'daki eserler. arasında da rastlanır.¹²⁹ Bunların benzerlerine, doğu tesirli **XI.-XII.** yüzyıllar Balkan çanak çömleklerinde (Resim 61 /4)¹³⁰ ve **XVI.** yüzyıl "Sgraffito" bezekli Türk ayaklı tabaklarında da rastlanır.

Diğer bir çeşit rozet, sekiz tüveyci açmış lale ile terkip edilmiştir. Bu zümreye ait (Resim 34) deki tasın göbeği yanın palmet gırlant ile kuşatılmıştır. Bu kabın ağız kenarlarında da aynı süsler bulunur. (Resim 61 /5).¹³² "Keresztur pusta" da bulunan (Resim 23-33) gümüş tasın ve "Koloşvar" çevresi menşeli diğer gümüş tasın (Resim 35) göbeğinde de açmış lalelerle terkip edilmiş rozet bulunmaktadır.

Balkanlı eşitleri yanında doğu sanat eserlerinde de laleli rozetler vardır.¹³³

Benzeri eserlerden aykırı gümüş tas (Resim 63),^m yukarda zikri geçen **XIV.** yüzyıl Bulgaristan menşeli yanın daire kavisli nokta yığınlarından müteşekkil yıldızlar ile süslü taslan andırır. Bu eserin göbeğindeki kıvrımlı kanatlar arasında sıçrayan kabartma geyik tasviri ile erken sanat eserleri taklit edilmiştir. Ancak iş-

130 Bulgaristandaki *Patleina'da* bulunan kil çanak süsleri. **4. Grabar**, Recherches sureles influence Orientales clans L'art Balkanique. Oxford 1928. 38. Karşılaştırınız *Tur. S. Gospodinov*, izvestiya na Balgarsko Arheologičesko Drujestvo IV. **1914.** 88 *P. Çetin*, Türk Etnoğrafya dergisi 1. 1956 levha XL VI, LXII de bakır eserler üzerinde benzerlerini göstermiştir.

131 *Kap:ışvar* kalesinde 1961 de bulunan 6. 134. 1. Envanter kayıtlı İnce iş ayaklı tabağın iç ve dış güzel rozetler ile süslüdür 1962 de Vişegrad yanındaki *Aışovar* da 26 numaralı sondaj çukurunda da benzeri eser bulunmuştur. Eenvanter kaydı: A. V. 62/6-7 26 g.

132 *B. Toprak z. e. XVI-XVII.* yüzyıllara ait İstanbul çini kaplamasının üst ve alt çevresi sahif. 167.

133 *Sammlung F. Sarre.* Erzeugnisse İslamischer Kunst. I. Metall. Berlin 1906. IV levha 22. 14 Resim. Akıtacağı gümüş kaplamalı, boyan kısmında dört yapraklı rozet bulunan bakır desti.

134 Envanter sayısı: 55. 442. C. Çapı: 16.2 cm.

çilik ve ince malzeme kullanılmış olması bunun pek eski olmadığına delalet eder.

Şimdi, yukardakilerden üslup bakımından ayrılan Balkanlar kuyumculuğunda Türk saltanatı devri ile ilgisi bulunan eserlerden bahsedeceğiz. Ancak bu tasların süslerinde yine evvelkiler ile müşterek unsurlar bulunabilir.

Macar Milli Müzesinin bu yadigarları zarif süslerinden sarfinazar, içlerinde kullanılışlarına dair eski Slav yazıtlı olanlar da bulunduğu için önemlidir. Bulgar Müzesindeki süsleme itibariyle aykırı ve kiliseye atanan eserleri tanınamış olsak, yazıtlara bakarak sathi müşahede ile menşeleri hakkında yanlış bir hüküm verebilirdik.

(Resim 64)¹³⁵ de gösterilen gümüş tasta yaprak süslü zemin üzerindeki bölümlerde kanatlı böceği ve üsluplaştırılmış griffi andıran kuşun kabartma tasvirleri vardır. Bu kabın ağız kenarı (Resim 65 /1) ile arabesk göbeğinde (Resim 65 /2) eski Slav yazıtı uzanır.¹³⁶

(Resim 66)¹³⁷ de gösterilen eserde yıldızimsı göbekte kabartma ejderha, yanlarındaki bölümlerde, daha öncekilerde olduğu gibi, zarif yaprakçıklarla süslenmiş zemin üzerinde çeşitli kabartma hayvan tasvirleri bulunmaktadır. Bunun da ağız kenarı altında, oldukça iptidai ve kısa bir yazıt uzanır. (Resim 67).¹³⁸

(Resim 68)¹³⁹ yan bölmeleri sekiz kabartma kuş tasviri ile süslü, göbeğindeki

135 Envanter sayısı: 36. 1929. Çapı: 16.5 cm.

136 65/1 resimde ağız kenarındaki yazıt Tercümesi: Bu taşı Kuyumcu *Ilyancı* 7082 (= 1574) yılında Selim Çar (Sultan) zamanında yaptı. Tanrı beni yarlıgasın. 65/2 resimde görülen yazıt (Macar tarihi kuyumculuk sergisi kataloğu. Budapeşt 11 salon 148) tercümesi: Tanrı, Kelam (İsa), dünyaya insan şeklinde geldi. Amin!

137 Envanter sayısı: 16/1920 Çapı: 13.5 cm.

138 Tercümesi: Bu taşı papas *Knejeviç Tovan* için satınaldılar. Bu yazıttan tasın kilise hizmetine adandığı anlaşılmaktadır. Yazıt önündeki rakamın seneyi göstermediğini sanıyoruz.

139 Envanter Sayısı: 13/1913. Çapı: 13.7 cm. göbeğindeki süs 61/3 deki resmin aynıdır.

rozetin uçlan kavislerle bağlı ve göbeğin ortasında koç heykelciği bulunan bir tasıdır.

Aynı zümreye ait aşağıda gösterilen iki kabın üzerinde Hıristiyan azizlerinin yan beden tasvirleri bulunmaktadır. Bunlardan (Resim 69)¹⁴⁰ göbeğinde Evangelist *Sen Jan*, kısa bir eski Slav yazıt dizisi (Resim 70 /2) ile çerçevelenmiş olarak oturmuş vaziyette, halesi ile görülmektedir. Bu tasın geniş yan kuşağında, zarif kabartma çiçek ve yaprak ve kıvrımlı filiz süsler arasında altı haleli azizin yarı beden tasvirleri vardır. Ağız kenarı boyunca da eski Slav yazıtı uzanır (Resim 70 /1).¹⁴¹ İkinci tasta¹⁴² yüksek kabartmalı süsler evvelki ile tezat teşkil ederler, yanlarında beyzi bölümlerde altı azizin yaprak bezeklerle çevrili yarı beden tasvirleri bulunmaktadır. Bu kabın göbeğinde süvari kıyafetiyle kalkanlı, mızraklı ve ejderi öldüren *Sen Jorj'un* sarıklı tasviri görülür.

Bulgar Arkeoloji Müzesinde son zikrolunan beş tase benzer daha birçok eser bulunmaktadır. Ancak bunlardan tek bir tanesi üzerinde yazıt vardır. (Resim 71)¹⁴³ de gösterilen bu tasın yan bölmesini atlayan kuşlar süsler. Göbeği bozuk olup aslı dökme olmalıdır. Kenarında eski Slav yazıtı görülür. (Resim 72).¹⁴⁴

Sofya'da bulunan diğer değişik bezekli taslarda kabartma hayvan tasvirleri kabın yan bölmelerinde daire şeklinde yerleştirilmiştir. Göbekleri ise ya basit kalem işi arabesk, yahut ince bitki resimlidir. Bu

140 Envanter sayısı: 57/1911 1. Çapı 14.8 cm.

141 Tercümesi: 7100 (=1592) yılında yapılan bu tası tanrı lekesiz (Meryem) ve tekmlil azizlerin şerefine içinler için satın aldılar. Amin.

142 Envanter sayısı: Jank 182. Çapı 12.8 cm.

143 Envanter kaydı yok: Bulunduğu yer belli değil. Çapı: 10.3 cm.

144 Tercümesi: Selim Çar (Sultan) Zamanında yapıldı *Sent Todor* kilisesinde Tanrı ve Lekesiz (Meryem) şerefine ondan içinler için. Amin! 707: Yazıttaki son rakam yazı hatasıdır. Eser 7074-7079 (= 1566-1571) yılları arasındaki 5 yıl içinde yapılmış olmalıdır. Nitekim «Lekesiz» manasına gelen Slavca «*Reçist*» sözünde de imla hatası vardır.

zemin üzerinde kabartma hayvan heykelcikleri veya aynı teknikle yapılmış aizze resmi bulunur.

Birinci zümreye, (Resim 73)¹⁴⁵ deki yaprak motifli fon üzerinde ejderha tasviri ve yassı dökme göbeğinde dört güvercin heykelciği olan tas girer. (Resim 74)¹⁴⁶ da gösterilen ve altı tüveyçli rozeti olan göbekte yatan bir koç heykelciği ile tahkim edilmiştir. Bundan sonra gelen tas¹⁴⁷ nin yanını kuş, geyik v. b. kabartmalar süsler. Yassı göbeği arabesk kaplar. Envanterde 973 numarada kayıtlı (Resim 75)¹⁴⁸ tasın menşei meçhul olup yanlarında kabartma hayvanlar, yivli kabartma göbeğinde çivi deliği yeri bulunur. Bu delik aslında bir hayvan heykelciği bulunduğuna delalet eder. Yine bulunduğu yer bilinmeyen (Resim 76)¹⁴⁹ da gösterilen tasın arabesk fonlu yan bölmelerinde üç sıra halinde kabartma hayvan tasvirleri vardır. Sicim biçimi çerçeveli yarım küre teşkil eden kanatlarla süslü dökme göbek merkezi çivi ile tahkim edilmiştir. Aynı veçhile menşei bilinmeyen (Resim 77)¹⁵⁰ de gösterilen kabın kabartma hayvan resimleri yapraklı bölümler içine yerleştirilmiştir. Bunun yan göbeğinde koşan geyiğe parsların saldırışı görülür. Kalem işi münhanilerle süslü hafif kabartmalı kuş ile süslü (Resim 78)¹⁵¹ de gösterilen tasın da menşei bilinmemektedir. (Resim 79)^m deki tasın kıvrımlı kanatlarla süslü göbeğinde sıçrayan geyik tasvir edilmiştir.

145 Envanter sayısı: 33. Bulgar Arkeoloji Müzesi, Bulunduğu yer: *Çupren Belogradçik* bölgesi. Çapı: 19.9 cm.

146 Envanter sayısı : 835. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer : *Rebrçivo Belogradçik* Bölgesi. Çapı: 19.9 cm.

147 Envanter sayısı: 750 Bulgar Arkeoloji Müzesi, Bulunduğu yer: belli değil, Çapı: 14.6 cm.

148 Aynı Müze. Çapı 13.5 cm.

149 Envanter sayısı : 971 Bulgar Arkeoloji Müzesi. Çapı: 18 cm.

150 Envanter sayısı: 973. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Çapı: 13 cm.

151 Çapı 13. cm.

152 Envanter kaydı yok. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer belli değil, Çapı: 11.4 cm.

En çok dikkate şayan bir eser olan (Resim 80) ¹⁵³ de gösterilen tasın gerek yan bölümlerindeki kabartma hayvan tasvirleri arası ve gerekse göbeğinde kanatlı azizin omuzlan arkasında kalan sahalar arabesklerle doldurulmuştur. Azizin kanatları içinde eski Slav harfleri ile *Sen Nikola* adı yazılıdır.

Varna Arkeoloji Müzesinde bulunan, yan süsleri kuş kabartmaları ve sicim biçimi çerçeveli göbeği sıçrayan kabartma geyikle süslü kabı da bu zümreye katmamız gerekir. ¹⁵⁴

Aşağıdaki zümrede süs unsuru olarak bitki ve kıvrımlı filizler daha fazla yer işgal ederler. (Resim 81) ¹⁵⁵ deki sicim biçimi çerçeveli ve filiz süslü, yassı dökme göbekli ortasında başı eksik hayvan kabartma tasvirli tas buna misal teşkil eder.

(Resim 82) ¹⁵⁶ da zikri geçen tasın benzeri olup ortasına koç heykeli yatmaktadır. Ağız kenarı dantelali (Resim 83) ¹⁵⁷ de gösterilen yassı göbekli tasın yapraklı fonu üzerinde yürüyen geyiği tasvir etmişlerdir. (Resim 84) ¹⁵⁸ daha küçük, bir tas olup göbeği öncekinin benzeridir. Bulunduğu yer bilinmeyen (Resim 85) ¹⁵⁹ tasın filizli kabartma göbeğinde yatan geyik heykelciği bulunur.

Sofya Müzesi koleksiyonunda bulunan iki adet yekdiğerine çok benzeyen gümüş tas ayrıca dikkate şayanlardır. Her ikisinin yan nişlerinde 12 azizin kabartma tasvirleri görülür. (Resim 86) ¹⁶⁰ in hafifçe

¹⁵³ Envanter yok. Bulunduğu yer belli değil. Çapı: 13.3 cm.

¹⁵⁴ Bulunduğu yer Belli değil,

¹⁵⁵ Envanter sayısı 685. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Çapı 13.cm. Bulunduğu yer belli değil.

¹⁵⁶ Envanter sayısı: 980, Bulgar Arkeoloji Müzesi, Bulunduğu yer belli değil.

¹⁵⁷ Envanter Kaydı yok. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer belli değil. Çapı 10.9 cm.

¹⁵⁸ Envanter kaydı yok. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Çapı: 7.7 cm.

¹⁵⁹ Envanter kaydı yok. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Çapı: 12.6 cm.

¹⁶⁰ Envanter sayısı: 2520 Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer belli değil. Çapı: 14.7 cm.

kabarık göbeği İsa'nın tam beden tasviri ile süslüdür. (Resim 87) ¹⁶¹ in kabarık ve düz göbeğinde ise, uzun bir çivi ile dökme güvercin heykelciğini tahkim edilmiştir ¹⁶².

XVIII. yüzyılda yapıldığını sandığımız (Resim 88) ¹⁶³ ün yanlarında ve göbeğinde fon olarak arabesk süsler dikkati çeker. Yan nişler basit yanın daire şeklinde olup içlerinde kaba iş kabartma hayvanlar, yatan geyik de aynı vasıftadır.

* * *

Macar Milli Müzesi Ortaçağ koleksiyonları arasında fotoğraflarını bulduğum diğer dört tasan da bahsetmem gerekir. (Resim 89/1-4). Bunlar hakkında kayıtlarda fazla izahat verilmeden "*Szenbenedekt* buluntu manzumesi" denmiş ve 1935 de müzeye satın alınması teklif edilmiştir. Özellikleri ikisinin geometrik ve diğer ikisinin bitki süslerini havi tas oluşlarındadır. (Resim 89/1) yan üçgenler, noktalar ve oyuklarla; göbeği ise altı tüveyçli rozet ile kaplıdır. (Resim 89 /2) yan arı peteği, biçimli kuşak, göbeği sekiz kollu yıldız ile süslüdür. Arabesk süslü diğer **iki** tasan (Resim **89 /3**) yanlarında meyilli nişler arabeskle doldurulmuş şekiller tekrarlanmış, nişler kaburgalı yapraklar ile her birinden ayrılmış olup göbeğinde merkezi

¹⁶¹ Envanter sayısı: 570. Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer belli değil, Çapı: 13.1 cm.

¹⁶² Yukarıda tanıtılan yıldızlı göbek, yuvarlak bölmelere yerleştirilen kabartma hayvan ve bitki süsleri ile ilgili mukayese için bakınız: Kunst der Späantike in Mittelmerraun. Berlin. Kaiser Friedrich Museum. 22 Ağustos - 30 Eylül 1939 sergisi kataloğu. levha 33. tasın yıldızlı göbeğinde iki kabartma ejder görülmektedir.

Yanlarında Çift noktalı şerit arasında 12 yuvarlak hücreye bölünmüş kuşak vardır. Zikri geçen hücrelerde adım atan kuş, yahut geyik kabartmaları, üsluplaştırılmış çam kozası tebedül eden. Çapı: 14.3 cm Bu eser. kataloğun 42 inci sahifesinde Ön Asya menşeli Sasani tesiri altında hazırlanan erken Ortaçağ yadigarı olarak tanıtılmakta ise de gerek üslup gerek teknik bakımından Bulgaristandaki XVI. yüzyıl eserlerinden ayrı değildir.

¹⁶³ Envanter sayısı: 870 Bulgar Arkeoloji Müzesi. Bulunduğu yer belli değil. Çapı:12.2 cm,

çiçek çevresinde filizli arabesk süsler vardır.¹⁶⁴

Macar Milli Müzesindeki birkaç tezyinatsız tasta, şekil bakımından Doğunun şifa taslarına benzedikleri için ancak bahsedeceğiz.¹⁶⁵

Bu zümrede gümüş ve tunç mamulat bulunmaktadır. (Resim 90-91).¹⁶⁶ da göbek hafifçe kabarık ve düz cilalıdır. (Resim 98)¹⁶⁷ yassı düz göbeği, yekdiğerinin eşi olan yarım kurslardan müteşekkil yıldızimsı şekil ile çevrilidir. (Resim 98)¹⁶⁸ göbeğindeki hayli yüksek yarım küre şeklindeki çıkıntısı ile şifa taslarına şekilce en çok benzeyen süsüz bir kaptır. (Resim 94)¹⁶⁹ göbeği evvelkinin aynı olmakla beraber, yanları olukludur.

Tastaların kullanılışı hususunda şunları söyleyebilirim: Önce ortalama çaplarının 8-20 cm. oluşlarına bakarak çocukları yıkarken kullanılan hamam taşı olduklarını sandım. Ancak Macar Milli Müzesindeki bazı basit taşların¹⁷⁰ Şifa taşları şeklinde oluşlarına bakarak böyle bir maksat için kullanıldıklarına hükmettim.¹⁷¹

164 Süsleme tarzı: «Folia Archaeologica XXV. 1963. XIII. levha 2 de XV. levha 1-2 de görülen taşlara benzer. XIII. levha 2 de yayınlanan kabın göbeğine yatan hayvan heykelticiliği takılmıştır. Hayvan'ın başı kopmuştur.

165 Bakınız: Folia Arch. XV. 1963 100.

166 Envanter sayısı: 17/1903. 5; 55. 443 c. Çapı: 12 cm.

167 Envanter sayısı: 55. 444. C. Çapı 13.4 cm.

168 Envanter sayısı: 108. 1912. 91 Çapı: 12.8 cm.

169 Envanter sayısı: 108. 1912. 92 Çapı 14.4 cm.

170 Bu zümreye gümüş ve tunç eserler girer. Birinciye örnekler: Envanter sayısı: 17. 1903. 5; 55. 445. C ; 36. 1887. 2 göbek hafif kabarık ve düz 55. 544. C de ise düz göbek üstüne yıldız andıran yarım yaprak şekilleri ihata eder.

İki Tunç tasta: Envanter 108. 1912. 91 de hayli kabarık yarım küre şeklindeki bezeksiz göbeği Doğudaki şifa taslarına benzer. Yanları düzdür; ikincisinin Envanter sayısı 108. 1912. 92 olup göbeği aynı, iç yanları dilimlidir.

171 Bakınız: H. Z. Koşay Türkiye halkının madde Kültürüne dair araştırmalar il. Türk Etnografya Dergisi 2 (1957) 23.

Doğudaki geleneklere göre, şifa taşı ile içiş¹⁷² insanı hastalıktan ve nazardan korur. Zeki Oral şifa taşları ile ilgili geleneğe dikkatimizi çeker.¹⁷³ Konya Yeşil Kubbeli Türbede muhafaza edilen XIV. yüzyıl başlarından kalan taşın tasvirleri ile süslü Nisan taşı adı verilen kapaklı kaptaki yağmuru suyunu muhafaza ederler.¹⁷⁴ . Mevleviler de bunun bereket getirdiğine inanmakta ve tekkede büyük küpler içinde dualı suyu biriktirmektedirler.¹⁷⁵ Konya nisan taşı suyu, şifa taşlarında olduğu gibi, geleneğe göre, yalnız insanları dertlerinden, hastalıklardan ve nazardan korumakla kalmaz tarlalara serpilirse bereket de getirir.

Daha önce "Provoslav" kiliselerde kullanılan eski Slav yazıtlı taşlarla birlikte, yazısız arabesk süslü olanların da bulunduğunu gördük. Budapeşte koleksiyonundaki göbeği hayat ağaçlı ve tavuslu taşını eşine Bulgar Arkeoloji Müzesinde de rastlamaktayız. Bu taşın göbeğinde kadehten büyüyen hayat ağacı varyantı görülür, J Hayat suyunu içen tavuslar sembolünü; üç Sofya ve bir Budapeşte'deki Sultan! Selimi anan taşlarla karşılaştırarak gümüş taşların kiliselerdeki kullanılış hikmetini anlamış oluruz.¹⁷⁵

Ancak yukarıda serdolanın açıklama-, lara dayanarak arabesk süslü, yahut ona yakın taşların münhasıran kilise hizmetinde kullanıldıklarını da sanmıyoruz. Balkan ülkeleri XIV. yüzyıl sonlarından itibaren kuvvetle doğu tesiri altındadır. Bu tesir

172 Aynı maden, kap. Çoğunluk içerisine dular hak edilir. Ortasında yarım küre biçimi göbek bulunan yukardaki yazısız kapları şifa taşlarına ancak şekilce benzerler.

173 M. Z- Oral, Hazreti Mevlana dergahındaki şaheserlerden Nisan Taşı 1954/1

174 «Nisan Taşı» tesmiye edilişi bundan ileri gelir.

175 Hristiyanların «Haçı suyu salma» gününde kullanılan Bulgaristandaki Ortodoks kiliseleri ile manastırlarında bulunan içme taşlarından I. Gosev bahseder. Karşılaştırınız: Feher G. Nagyszeninikloş hazinesi çözümünün yolu. Arçh, LL XXVL !9 Q, 42.

hayatın her safhasına şamildir. Bu sebeple kilisel rdeki eserlerin çok defa eşi olan gümüş taslara sivil kurullarda da rastlanmakta ve kullanıldıkları sanılmaktadır. Bunu teyit eden iki belge şunlardır: 1 - Varna Arkeoloji Müzesinde bitki kabartmalı ve hayvan süslü iki gümüş tasın¹⁷⁶ envanterinde Dobruçalı *Kotelban Holveif*, Z. malikanesinde düğünde kullanıldığı kayıtlıdır.

2 - Bulgar halk türkülerinde çok defa "gümüştü" "gümüş" "altın yıldızlı" "altın tas" sözü geçer.¹⁷⁷

İki malzemenin mukayesesi sonunda, bazı eserlerde süs motiflerinin karışık olarak birlikte kullandığına şahit olduk. Mesela tasların yanlarında, kenar çevresindeki kavislerle kapalı dikey dar bölümler, arabesk göbek yontma çivi ile tahkim edilmiş bitki motifi dökme safiha bir arada bulunabiliyor. Yahut yanlarında hayvan sırtı şeklinde bölümlere ayrılmış zeminde kabartma hayvan tasvirleri göbekte ise, altı tüveyçli ve uçları kavisle bağlı rozet üstünde yatan koç heykelini v. b. aynı terkipte görebiliyoruz. Çok defa çeşitli süs unsurlarının zengin terkiibini diğer taslarda da müşahade mümkündür.

Yapılan çeşitli araştırmalar, Türk fütuhata çağında da Bulgar kuyumculuğunun esaslı geleneklere dayandığını göstermektedir. Mesela *Vraca* kasabasında bulunan XII. yüzyıl kuyumculuk eserleri ve aletleri burasının eski bir imalat merkezi olduğuna delildir. Osmanlı Türk devrinde de aynı derece önemini muhafaza etmektedir.¹⁷⁸

XV. yüzyıl Osmanlı devleti payitahtında Türklerle birlikte Ermeni ve İranlı

176 Envanter sayısı 74 ve 75 Birincinin göbeğinde dört tavus ve üç güvercin dökme heykelleri vardır.

177 «Sbornik za narodni umatvorenija. Sofya. 1949 18. Sahf. 13. 185 Sahf. 199; 225. Sahf. 256; 236 Sahf. 275; 377 Sahf. 664; Narodni peszni ot zapadnite pokraynini, Sofya 1959.413. Sahf. 435»

178 S. *Georgieva. D. Buçinski*, Strato zlatarstvo vav vraca Sofya 1959.

ustalar da faaliyet göstermekte idiler. Bu durum süslerdeki ve şekillerdeki çeşitliliği ve zenginliği intaç etmiştir. Daimi temaslar neticesinde Yunan, Bulgar ve güney Slavların sanat şubeleri üzerinde de semereli karşılıklı tesirler husule gelmiştir.

D.ıha sonra, Prens *George Rokoczi'nin* hükümet merkezi olan *G_yulafehervar*'da İstanbul'dan getirdiği bir kuyumcusu olduğunu ve bu suretle doğu ile doğrudan doğruya temas sağlandığını biliyoruz.¹⁷⁹

Balkanlarda kökleşen kuyumculuk, Türk işgali sırasında *Budin'* e kadar ulaşmıştır.¹⁸⁰ Eski arşiv kayıtlarında, *Üsküp, Pojeg, Belgrad'da* doğan ve Osmanlılar çekildikten sonra da sanatlarını devam ettiren kuyumcuların adlarına rastlanmaktadır.

Budapeşte ve Sofya koleksiyonlarındaki yazıtlı taslar tahsis cihetlerinden başka devirlerin tayinine de hizmet ederler. Bunların üslup ve teknik özelliklerinin incelenmesi zikri geçen iki koleksiyondaki tasların XVI. yüzyılda ve XVI. :- XVII. yüzyıllar dönüm sıralarında yapıldıklarını belirtmektedir.

İşgal edilen ülkelerde, uzun müddet birlikte yaşama dolayısıyla Türk kuyumculuğu Balkanlardakiler ile kaynaştığı için saf Türk kuyumculuk eserlerini buralarda aramak beyhudedir.¹⁸²

Tasların incelenmesi sırasında, çeşitli zümreler, ne devirleri ve ne de tahsis cihetleri bakımlarından yekdiğerinden kesin

179 *Ballagi A. Keçkemti W. Peter* kuyumcu kitabı. Arch. Ert III. 1884. 246-247. «Kuyumcu kitabı» adlı eserde kalıba dökme tarif ederken bunu «Gy'ıla-Fehervar kasabasında iken Türk Kuyumcusunda gördüm» der.

180 *Horvith H. z. e.* Budapeşt mazesine dair incelemeler V. 1936. 108.

181 *lvfihalik S.* Eski Pest-Budin gümüş işçiliği. Budapeşt 2. 1946. 452-453.

182 Yukarıda tanıtılan bezeklerden başka bazı taslarda iri yüksek kabartmalı çiçekler ile süslü göbeği ve bu göbeğin merkezindeki tahkim çivisini kuvvetli Türk tesirine atf ediyoruz. Benzeri sekiz yüzlü şekilleri eski Türk vezinlerinde de görebiliriz.

olarak ayırt edilmezler.¹⁸³ Çeşitli uluslara mensup ustaları da ayırtetmek imkansızdır.

Macar Milli Müzesindeki gümüş tasarlardan çoğunun nerede yapıldıkları ve nereden geldikleri bilinmemektedir. Ancak gerek Budapeşte, gerekse Sofya koleksiyonlarında bulunan bilhassa eski Slav yazıtlı eserlerde yazı benzeşimine ve teknikteki uyarılığa bakarak Macaristandaki tasarlara daha çok Bulgar topraklarında yapıldıklarına ve oradan Güney Macaristan'a ulaştıklarına hükmedebiliriz.

Şu da dikkata şayandır ki Balkanlarda esaslı Şark tesiri ancak XVI. yüzyıldan itibaren görülür. Bulgar Arkeoloji Müzesindeki tasarlardan hiçbiri tatmin edici kesinlikle XV. yüzyıldan gösterilemezler. Halbuki XIII ve XIV. yüzyıllarda tamamiyle batı tesiri inikas eder. Bu eserler ise Macaristanda *Körmend* buluntuları ile göze çarpar. derecede benzerlik arzederler.¹⁸⁴

Netice itibariyle şu soru ortaya çıkıyor: Bulgaristan'daki XV. yüzyıl gümüş tasarlarda doğu tesiri mevcut olmadığı halde XVI. yüzyılda neden birdenbire bu tesir hakimdir.

Kanaatimize göre XIV. yüzyıl sonunda ve XV. yüzyıl boyunca kuyumculuğun duraklamayı Türk hakimiyetinin geçirdiği değişikliklerde ve bunun el sanatları üzerine yaptığı geçici tepkide aramak gerekir.

Macar Milli Müzesindeki bir tasla Bulgar Arkeoloji Müzesinde il. Sultari-Selim zamanında yapılan ve Sultanın adını taşıyan benzeri tasın bulunuşu bir tesadüfe haml edilemez. Buna karşılık Macar Milli Müzesinde ve Bulgar Arkeoloji Müzesinde 111. Murat çağı tasların yazıtlarında Sultan ismine tesadüf edilmez.

183 Gümüş tasların çeşitli kullanış tarzına dair bakınız: İfj. *Feher G. Folia Archaeologica* XV. 1963. 100. 101.

184 *Vattai E. Kormendi buluntusu. XIV-XV. sayı Archaeologiai Ertesito* LXXXIII. 1956/67-75.

XVI. yüzyılda Sultanların gençlik çağlarında herhangi bir sanatı öğrendiklerini biliyoruz. I. Selim (1512-1520) ve halefi I. Süleyman (1520 -1566) kuyumculuğu seçmişlerdi. Sultan Süleyman gedik teşkilatını fermanları ile desteklemişti.¹⁸⁶ I. Süleyman'ın oğlu II. Selim (1566- 1574) bu eski geleneğe bağlı kalmış olabilir.¹⁸⁷

Kuyumculuk Türk işgal ülkesinde il. Selim hakimiyeti zamanında en parlak devrini yaşamış ve himayeye mazhar olmuştur. Kuyumculuk eserlerinde ustalar, Sultan'a karşı besledikleri minnet ve saygı duygularını adını yazmakla ifa etmek istemişlerdir.

Halbuki III. Murat (1574 - 1595) bu sanat şubesini selefi derecesinde korumadığı için patron sayılmamış ve eserlerine adını koymaya lüzum görmemişlerdir.

Bu sebeplerden ötürü, zikri geçen eserler istisnasız XVI yüzyıl ve XVI-XVII. yüzyıl dönüşü çağına raslarlar. XVI. yüzyılda Osmanlı Devletinin inhitatı, bozulmaya yüz tutan iktisadi şartlar tabiatıyla Balkanlarda da tesirlerini göstermiş ve siparişleri azaltmıştır. Bu hadise fütühat bölgelerindeki kuyumcuların faaliyetleri üzerinde paytahttan daha erken tesirini hissettirmiştir.

185 XIII-XIV. yüzyıllarda doğu kuyumculuğunda yüksek san'at seviyesine ulaşan ve çok makbul cayılan altın-Gümüş kakmacılık zikri geçen sebeplerden dolayı Bulgaristan'da revaç bulmamıştır.

186 *J. Hammer, Constantinopolis und der Bosporos. Pest 1822. II. 466,*

187 Cihan Seyyahı *Evli'a Çelebi* XVII. yüzyılda Kuyumcu esnafının zenginlik ve nüfuz sahibi oluşlarından bahseder. Bakınız: *Germanus Gy. Keleti Szemle* IX. 1908 Sahf. 105-107.

[I] Alois Musil, *Kuseyr Anıra C. 2 Viena, 1907*

[I] D. Schlumberger, *Les Foilles de Qasr El Hair El-Garbi*

